

U svojoj čuvenoj *Raspravi o dobrovoljnom ropstvu*, objavljenoj pre skoro pet vekova, francuski pisac i diplomata Etjen de la Boesi zapisao je jednu od ključnih rečenica koja se od onog vremena do danas smatra jednom od najtačnijih, revolucionarnih misli kada je u pitanju sloboda čoveka. Rečenica glasi „Odlučite da više ne budete sluge i bićete slobodni“ i postavlja veliki zadatak pred ljude, počev od toga da laži kojima ih vlast svesno zaslepljuje nikad ne smeju da prihvate kao istinu, do toga da se – što u represivnim društvima nije lako – oslobode straha iako suprotstavljanjem vladajućoj politici reskiraju njen odgovor u vidu ostrakizma ili drugih, težih sankcija poput zatvora.

La Boesijeva ideja jedna je od vodilja knjige *Nadziranje demokratije* Slaviše Orlovića, koja je upravo objavljena u izdanju FPN i beogradske izdavačke kuće „Clio“ iz Beograda, u dobro poznatoj biblioteci „Agora“. Citirajući misao o slobodi, Orlović upućuje na činjenicu da „ako prepoznamo i dijagnostikujemo o čemu se radi, na dobrom smo putu da odlučimo šta da se radi. Zahtev za drugačijim mišljenjem, drugačijom istinom i drugačijim poretkom, menjali su društvo nabolje i vukli napred.“

Razmatrajući, pak, odnos demokratije i nadzornog kapitalizma, autor uz široko sagledavanje ove teme kroz optiku najnovijih naučnih analiza kreće od pitanja poljuljanog poverenja na relaciji mediji – politika – demokratija. Odatle se grana niz podtema među kojima su: instrumentalizacija medija kao sredstva kontrole vlasti i moći, politika i demokratija u vreme dezinformisanja, internet, društveni mediji i demokratija... Sve to potkrepljeno primerima, koji sjajno podsećaju na neophodnost otpora svakoj manipulaciji – kakve za račun političara na vlasti smišljaju dobro plaćeni spin doktori.

Demokratiju nadziru oni kojima je potreban nadzor

Politike pokreta i protesta ne samo da dovode u pitanje postojeće elite i institucije već, mnogo važnije, dominantni diskurs koji one konstruišu, a koji nema utemeljenje i opravdanje u realnom životu

Razgovarala: **Andelka Cvijić**, Foto: FPN

Problem je u tome što političari često obećavaju previše, a ispunjavaju premalo

Slaviša Orlović (1966, Kosovska Mitrovica) redovni je profesor FPN, autor brojnih naučnih studija i knjiga među kojima su *Politička sociologija*, *Vodič za izborne kampanje*, *Partije i partijski sistemi*, *Izborni bumerang*, *Taoci politike 2003–2013*. Dobitnik je i nagrada „Desimir Tošić“ i Grada Beograda za najbolju knjigu u oblasti društveno-humanističkih nauka za 2015. godinu.

Sam naslov vaše knjige vodi ka pitanju: Ko treba, i može da nadzire demokratiju, a da pritom ne ugrozi njene osnove?

Nadzirana demokratija je ugrožena demokratija. Umesto da građani uz pomoću medija nadziru vlast, dešava se obrnut proces po

kojem vlast uz pomoć medija nadzire građane i demokratiju. Poljuljano je poverenje. Mediji kao da više ne podupiru demokratije već je podrivaju.

Kolika je moć pojedin(a)ca, koji su izvan svih političkih struktura, u borbi za demokratiju, i njeno nadgledanje?

Vlasti postaju neosetljive za probleme i zahteve građana. Građani su postali apatični, izmanipulisani, pasivni i inertni učesnici. Mi živimo u „fluidnom društvu“ (Zigmund Bauman,) i rastočenoj državi, gde građani više ne mogu da se pozivaju na zajedničke vrednosti, ne znaju kome da veruju i nisu sigurni na koga mogu da se oslone.

do informacija, olakšavaju komunikaciju i umrežavanje. Ogromne su mogućnosti distribucije informacija. Olakšavaju političku mobilizaciju i participaciju. Međutim, one postaju i oruđe u rukama neprijatelja demokratije, pa čak i terorista. Preko Tvitera, Fejsbuka i Jutjuba sve više se šire laž, jezik mržnje i promoviše nasilje. Javlja se i podrivači – hakeri, botovi i trolovi. Stvaraju se lažni profili, stvara se potencijalno pogrešan utisak da su „svi na našoj strani“ na osnovu toga koliko su nas „zapratili“ ili „lajkovali“ poput prijatelja na Fejsbuku ili pratilaca na Tviteru. Na društvenim medijima dominira „žudnja za potvrđivanjem“. Angažman na mreži nije supstitucija za angažman u institucijama, pa ni na ulici.

Mediji spadaju u najvažnije elemente demokratije. Šta biva kada manipulišu istinom, iskrivljujući je? Kako se javnost od toga može sačuvati?

Građani moraju biti veoma oprezni u konzumiranju medijskih sadržaja. Instrumentalizacija medija služi da građane pretvori u konzumente, potrošače i navođene glasače. Njihova instrumentalna moć oblikujući naše ponašanje. Autonomna kritička svest i distanca pomažu nam da budemo selektivni u izboru medija koje koristimo kao izvore i u razdvajanju informacija i dezinformacija, istine i laži.

Šošana Zubof u svojoj knjizi *Doba nadzornog kapitalizma* piše da „politika i političari permanentno instrumentalizuju medije“. Kako smo od vladavine medija iz poslednjih decenija prošlog veka stigli danas do njihovog podaništva?

Postoje dve struje mišljenja o ulozi medija. Po jednim, došlo je do promene politike i demokratije pod uticajem medija – mediokratije. Po drugima, politika i političari permanentno instrumentalizuju medije. Slobodno novinarstvo doživelo je zenit sedamdesetih i osamdesetih godina XX veka. Tokom prve tri decenije XXI veka, sve je više potvrda da su mediji, ipak,

Što su nemoćniji to je demokratije sve manje. Odakle počinje njihova nemoć?

Građani su ucenjeni od svojih vlada. Problem je u tome što političari često obećavaju previše, a ispunjavaju premalo. Građanima neko drugi i neki drugi broje glasove i trguju njima, neko drugi troši njihov novac ili ih korumpira njihovim parama čak i budućnošću njihove dece.

U svojoj *Istoriji kapitalizma* istoričar Jirgen Koka smatra da digitalizacija i drugi elementi sadašnje informatičke revolucije ne prete kapitalizmu, već mu pomažu da bude prodorniji, sveprisutniji i uticajni. Može

li demokratija da drži korak sa takvim transnacionalnim kapitalizmom?

Razvojem informaciono-komunikacionih tehnologija proširene su mogućnosti za oblikovanje masovne svesti (kao robe). Ako se na vreme dijagnostikuju uzroci, razumeju procesi, lociraju sedišta moći i njihovi ciljevi, lakše će se pronalaziti rešenja i odgovori. Kada utvrdimo o čemu se radi, lakše ćemo odlučiti šta da se radi.

Jesu li, shodno tome, društvene mreže neprijatelji demokratije?

Društvene mreže mogu služiti i prijateljima i neprijateljima demokratije. One su besplatne ili jeftine, proširuju polje javnosti, omogućuju brže i lakše dolaženje

▲
SLAVIŠA ORLOVIĆ:
Živimo u fluidnom društvu i rastočenoj demokratiji

u rukama posednika ekonomske i političke moći, koji utiču na medije više nego što je to obrnut slučaj.

Borba za moć i kontrolu u društvu očigledno više nije klasna. Oko čega se ona vodi?

Najmoćniji su uvek težili da kontrolišu i monopolišu tumačenje sveta i da svet prilagode toj slici. Od religije i ideologije do medija. Veza između kontrole medija i kontrole društva je očigledna. Vodi se borba za reputaciju i kredibilitet. Mediji stvaraju i uništavaju ugled. Što je reputacija važnija, to više postaje predmet napada. Bilo da je reč o pojedincima ili institucijama, o organizacijama ili državama.

Digitalna revolucija ugrozila je osnovna ljudska prava, privatnost i slobodu, omogućila manipulaciju čovekovom svesću, a budućnost treba da se zasniva na kontroli ponašanja. Zbog čega pristajemo na neslobodu?

Ideja sigurnosti od 2001. odnela je prevagu nad idejom slobode i privatnosti. Vladavina saglasnošću zamenjena je proizvodnjom pristanka. U vreme društvenih mreža, zvuči apsurdno, pokidane su društvene veze. Podanici su povezani svojim pokoravanjem, ali ostaju izolovani u svojim sobama i u svojoj glavi, držeći „miš u ruci“ umesto „ruke u ruci“. Izolovan i usamljen pojedinac nije u stanju da komunicira i da dođe do svesti o potrebi otpora prema svetu laži u kojem obitava. Nevidljivo pokoravanje usmereno na podsvest u zoni nesvesnog, nije fizičko već mentalno „ropstvo“. Kako piše Di-jego Fuzaro „kada svi dobrovoljno čine ono na šta bi vlast trebalo da ih prisiljava, totalitarizam se može smatrati realizovanim“. Apsolutna vlast i apsolutna potčinjenost postiže se ukoliko se „ovlada i upravlja svesću pojedinca“.

Postali smo informativna civilizacija. Znamo li odgovore na osnovna pitanja slobode: Ko drži informacije? Ko odlučuje?

Danas se u značajnoj meri vlada informacijama, bilo da su one isti-

Kada demokratske institucije nisu u stanju da obezbede građanima privatnu slobodu i autonomiju, ograničenje i odgovorno ponašanje vlasti, pružanje usluga i javno dobro, građani se samoorganizuju i odupiru

nite ili lažne, bilo tako što se drže u fioci i služe za ucenu (duboka država), ili tako što stvaraju zaglušujuću buku i kontaminiraju javni prostor slobode (spin-diktature). Kontrola nad informacijama u rukama je posednika ekonomske moći i političke vlasti.

Prisustvujemo ubrzanom bogaćenju malobrojne svetske elite, propadanju srednje klase, usponu populizma i neofašizma u celom svetu. Istovremeno, poverenje u demokratiju sve je manje. Idemo li ka postdemokratiji?

U pokušajima da se analizira i tumači kriza demokratije koriste se različiti pojmovi i koncepti: populizam i autoritarizam, „novi despotizam“ ili „postdemokrati-

ja“. „Postera“ počela je pojmovima „postindustrijsko društvo“, „postmoderna“, „postkomunizam“, „posthladnoratovski period“, „postsuverenitet“, „postideološka era“. Stigli smo do „postistine“ i „postdemokratije“. Sve je dublji jaz između malog broja enormno bogatih i sve većeg broja onih koji su na ivici egzistencije. Opadanje srednje klase u neposrednoj je vezi sa opadanjem demokratije. Poljuljano je poverenje u politiku i političare. Političari hoće naš glasački listić, ali ne žele da čuju naš glas. Opadanje poverenja u demokratiju i sumnje u nju jačaju veru u „čvrstu ruku“. Izvršen je obrnuti transfer vlasti sa institucija na ličnosti koje su na njihovom čelu. Vladavina ljudi (*rule of man*) supstituisala je vladavinu zakona (*rule of law*). Tendencija opadanja demokratije beleži se i na neočekivanim mestima. Na primer, ranije je desetak američkih predsednika poteklo je sa Jejla, a onda je došao jedan iz šou biznisa i rijalitija.

Ako je demokratija pretnja nadzornom kapitalizmu, kakva je njena budućnost?

Demokratija je pretnja nadzornom kapitalizmu, koliko je i nadzorni kapitalizam pretnja demokratiji. Demokratija je uprkos neprijateljima i izazovima pokazala neverovatnu sposobnost adaptacije i preživljavanja. Tako je i danas. Kada demokratske institucije nisu u stanju da obezbede građanima privatnu slobodu i autonomiju, ograničenje i odgovorno ponašanje vlasti, pružanje usluga i javno dobro, građani se samoorganizuju i odupiru, iskazuju revolt, organizuju protest i pružaju otpor i organizovano neslaganje takvim vlastima. Politike pokreta i protesta, ne samo da dovode u pitanje postojeće elite i institucije, već mnogo važnije, dominantni diskurs koji one konstruišu, a koji nema utemeljenje i opravdanje u realnom životu. Ipak, stvarni potencijal i domete politika protesta i društvenih pokreta nije moguće realizovati bez interakcije s političkim institucijama, kako bi došlo do izvesnih društvenih promena. **Z**

Digitalni totalitarizam

Da li sa Guglom, Fejsbukom i komercijalnim nadzorom živimo u „digitalnom totalitarizmu“?

U svetu se odvija „strateško nadmetanje“ za sisteme nadzora. Uz pomoć društvenih mreža u čemu prednjače Gugl i Fejsbuk, na osnovu podataka koje dobrovoljno dostavljamo, uz pomoć algoritama, praćenjem naših kreditnih kartica, kretanja (GPS), fotografija, komunikacija, lajkovanja i šerovanja, prodaje se naša pažnja oglašivačima u komercijalne svrhe, državama i bezbednosne i političarima u političke svrhe. Demokratiju nadziru oni kojima je potreban nadzor.